

Hvor kom de fra? Og hvad blev der af dem?

Af Svend Aage Møller

*En statistisk analyse
af en gruppe
gamle højskoleelever.*

Det er en kendt sag, at der i de sidste mange år er sket et vældigt opbrud i befolkningens bosætnings- og erhvervsmønster. Jeg tænker især på det, der førhen oftest kaldtes »vandringen fra land til by«. Selvom denne vandring muligvis først har følt sig rigtig mærkbar blandt folk på landet i de sidste 30-40 år, så er den dog noget, der har fundet sted gennem meget lang tid. Når forfatteren Martin Andersen Nexø således er født i 1869 på Christianshavn af en moder fra Falster og en fader fra Bornholm, så er det et udslag af en tidlig fase af dette opbrud. At familien så senere slog sig ned på Bornholm, er en anden sag.

Allerede tidligt i mit arbejde med højskolens historie satte jeg mig som opgave at søge at klarlægge dens funktion i forhold til det bornholmske lokalsamfund. Det var som et led i det – som jeg tidligere har skrevet om – at jeg gik i gang med at »kortlægge«, hvor eleverne kom fra. Ikke blot generelt statistisk, men helt konkret ned til de enkelte gårde og husstande, for at se, hvor mange der var søskende og eventuelt klarlægge andre familiemæssige sammenhænge.

Men efterhånden meldte der sig et nyt spørgsmål: hvad blev der af dem efter højskoleopholdet? Det forekom mig interessant at få det belyst – især med henblik på, hvordan de blev berørt af den ovenfor omtalte »folkevandring«. Og her er det naturligvis i første række de bornholmske elever fra landbohjem, det må dreje sig om. Men de er også langt de fleste.

Det er et arbejde, som jeg allerede er nået et godt stykke vej med. Til det har jeg kunnet drage stor nytte af den såkaldte »Sladrebog« fra 1950, men også en række stamtavler over forskellige bornholmske slægter har været til stor nytte.

Men selvom jeg således er nået et godt stykke vej, så er det dog sådan, at jeg aldrig når op til 100 %, dvs. at skaffe oplysninger om alle de gamle elever. Blandt andet derfor meldte sig efterhånden ønskeligheden af en statistisk del-undersøgelse af en klart afgrænset gruppe elever, hvor der samtidig var mulighed for at sammenligne med en kontrolgruppe af folk, der ikke havde været elever på højskolen.

Lauegaards-Familien

En sådan undersøgelse lod sig gennemføre på grundlag af »Lauegaards-Familien«, en af de stamtavler, jeg har kunnet drage mest nytte af overhovedet. Det har jeg kunnet, dels fordi forholdsvis mange personer i den har været elever, og dels fordi den stadig føres a jour – sidst i 1982 – og derfor dækker hele tidsforløbet. Dertil kommer, at den har ret udførlige oplysninger.

Det er denne delundersøgelse, jeg som et foreløbigt resultat af det større arbejde vil forelægge her. Undersøgelsen gælder begge de førnævnte forhold, altså hvor eleverne kom fra, og hvad der blev af dem efter højskoleopholdet. Da det nødvendigvis er en fremstilling med en del tal, vil stoffet nok være noget sværere at læse end en almindelig tekst. Men i slutningen er der noget almindeligt fortællende stof.

Til sådanne undersøgelser er det nødvendigt at afgrænse et tidsrum. I alt arbejdet med skolens gamle elever er det naturligt det år, de var elever, der er selve grundlaget. Som begyndelsestidspunkt sætter jeg her 1893, da den nuværende højskole blev oprettet. Som jeg et andet år har nævnt, er vi nemlig så heldige at have alle elevprotokollerne helt tilbage fra den tid. Det var derimod ikke nær så oplagt, hvor langt frem i tiden, jeg skulle gå. Fra første færd var det min tanke at slutte med 1945, eftersom antallet af bornholmske elever efter nogle ret gode år under krigen nærmest

styrtdykkede efter dette år. Efter nærmere overvejelser gik jeg dog frem til 1953 som sluttidspunkt, altså en periode på i alt 60 år.

Til delundersøgelsen måtte jeg imidlertid have et andet grundlag, idet den også skulle omfatte kontrolgruppen af »ikke-elever«. Udgangspunktet blev derfor, at undersøgelsen skulle omfatte alle personer, der »opfyldte betingelserne« for at have været elever inden for det pågældende tidsrum 1893-53. Og det blev i praksis alle, der er født fra 1870 til 1935, begge år iberegnet, og er født og haft hjemsted på Bornholm indtil de blev 20 år.

Lauegaardfamilien er en meget vidt forgrenet familie. Den har, som navnet udsiger, sit udspring på en Lauegård, og det er Lauegård i Åker, det drejer sig om. Her boede stamforældrene Hans Madsen Kofoed og Maren Kirstine, f. Sonne, i tiden 1832-63. Gården var i øvrigt hans fødegård og havde været i familiens eje siden 1761. De blev forældre til 12 børn, 5 sønner og 7 døtre, som i stamtavlen udgør slægtled A. En af døtrene, nr. 4 i flokken, døde som 17-årig. De andre 11 nåede at blive fra 59 til 92 år gamle. De blev alle gift og fik fra 6 til 13 børn, i alt 95, som så udgør slægtled B. Hele 38 af dem døde dog som små eller som unge. Af de andre drog nogle andetsteds hen, og andre forblev ugifte. Men 45 blev gift og bosat her på fødeøen og blev således forældre og bedste-forældre til de fleste af de personer, det her kommer til at dreje sig om. Nogle af de yngste af slægtled B er med indenfor afgrænsningen, men ellers er det bortset fra de to ældste alle i slægtled C og hovedparten af slægtled D, der er med. I anden omgang inddrages så alle de bornholmske ægtefæller, der er inden for tidsrammen.

Personkredsen er ikke repræsentativ for Bornholms befolkning som helhed, og den del, der er landboer, er det heller ikke for landbefolkningen som helhed. Men for det mellemstore og større bornholmske landbrug – fra ca. 10 ha og opefter – og for de landbokredse på Syd- og Østbornholm, hvorfra en meget stor del af eleverne kom, tror jeg den er meget tæt på at være repræsentativ.

104 elever

Men nu til selve talmaterialet i undersøgelsen. I lige linie er der i familien inden for det pågældende tidsrum i alt 437 personer. Af disse har i alt 104 været elever på Bornholms Højskole, hvilket giver et procenttal på på 24.

Deler vi det op mellem mænd og kvinder, ser tallene således ud:

	i alt	elever på Bhs. Højskole	% på højskolen
Mænd f. 1870-1935	231	65	28%
Kvinder f. 1870-1935	206	39	19%

Vi ser, at pigerne ligger noget lavere i procenttal, men begge tal er egentlig ganske store. De vidner om, at der inden for familie kredsen er en del af de rigtige »højskolemiljøer«.

En del af forældrene til de mulige højskoleelever var imidlertid gået over til andre erhverv end landbruget, således at en del af disse har en anden erhversbaggrund. Af de 437 personer drejer det sig om i alt 121, og af disse har kun 10 været elever. Det giver et procenttal på 8.

Af personer, der er født og opvokset i landbohjem inden for slægtens lige linie, er der således 437 minus 121 = 316, hvoraf altså 104 minus 10 = 94 har været elever. Det giver et gennemsnitligt procenttal for landboeleverne på ca. 30. Delt op på samme måde som før giver det følgende tal:

	i alt	elever på Bhs. Højskole	% på højskolen
Mænd fra landbohjem	168	59	35%
Kvinder fra landbohjem	148	35	24%

42 højskolefamilier

Vi vil nu se på, hvordan de 94 elever fra landbohjem fordeler sig på husstande – eller måske rettere på familier.

De i alt 316 personer fra landbohjem inden for de to generationer fordeler sig på i alt 83 familier. Af disse er der 42 familier, hvorfra der har været én eller flere elever. Det vil sige, at halvdelen af alle familierne på den måde har haft forbindelse med højskolen. Men hvis vi ser nærmere på, hvordan fordelingen er mellem de familier, hvorfra der kun har været en enkelt elev, og de familier, hvorfra der har været to eller flere søskende som elever, ser tallene således ud (idet vi for sammenligningens skyld også tager familierne uden elever med):

	antal familier	% familier	antal elever	% elever
Ingen elever	41	50 %	0	0 %
1 elev	21	25 %	21	22 %
2 eller flere elever	21	25 %	73	78 %

Det ses således, at »berøringsfladen« til højskolen har været meget forskellig. Halvdelen af familierne har som nævnt ikke på den måde haft nogen forbindelse med højskolen. En fjerdedel har »leveret« en fjerdedel af eleverne, mens den sidste fjerdedel har »leveret« de tre fjerdedele.

Jeg er så langt fremme med den større undersøgelse, at jeg ved, at dette ikke er noget særtilfælde. Tværtimod vil disse tal holde nogenlunde stik også i den store sammenhæng – og i hvert fald, når det gælder de førnævnte landbrug på 10 ha og derudover. Det vil nok udjævnes lidt, når også de små landbrug kommer med i beregningerne, men det vil næppe blive ret store udsving.

Denne skæve fordeling kan nok give stof til eftertanke, når højskolens funktion i lokalsamfundet skal vurderes. Nok fik skolen

en ret bred berøringsflade til landbefolkningen, men det uensartede er nu alligevel påfaldende. Det »tunge læs« blev i virkeligheden trukket af nogle ganske få familier. Den største søskendeflok i denne sammenhæng er på 8. De var fra Dammegård i Pedersker. Der er én flok på 6 og fire på 5, og således tegner seks familier sig alene for 34 elever. Og det er som nævnt ikke noget særsyn.

I denne sammenhæng kan de 10 elever, der kom fra hjem med anden erhvervsbaggrund end landbruget, virke som noget småt og ubetydeligt. Men de 8 %, de udgør, er faktisk også et ganske stort tal. I den store sammenhæng vil det kun ligge på ca. en trediedel deraf. Men fælles for alle ti er, at deres miljø er tæt på landbruget, idet den ene og i flere tilfælde begge forældrene var fra landbohjem. Og dette sammen med alt det andet understreger blot i hvor høj grad højskolebevægelsen var en landbobevægelse.

Senere livsstilling

Det var noget om, hvor eleverne kom fra – statistisk set. Nu vil vi så på lignende vis gå over til at se på, hvad der bagefter blev af dem – nærmere betegnet hvilken livsstilling, de fik, eller hvilket erhverv, de valgte at gå ind i.

Til det udvider vi personkredsen til også at omfatte alle de bornholmske ægtefæller uden for den lige linie. (En del giftede sig inden for familiekredsen, og en del hentede deres ægtefæller fra andre dele af landet, og dem tæller vi ikke med her). I hele familiekredsen bliver det inden for det givne tidsrum så til i alt 620 personer, og antallet af elever stiger nu til i alt 141. Antallet af personer fra hjem med andet erhverv end landbrug er nu 186, men der er stadig kun de samme 10 elever fra denne del.

Fra landbohjem er der således nu 434, hvoraf 131 har været elever. Og da denne del af undersøgelsen som det væsentlige skulle belyse, hvordan de blev berørt af vandringen fra land til by, er det fortsat i hovedsagen dem, det drejer sig om.

Af de 434 personer er 218 mænd og 216 kvinder, praktisk talt lige mange. Af mændene har 79 været elever og af kvinderne 52.

Der er altså en vis forskel, ligesom der også var før: procenttallene bliver næsten nøjagtig de samme.

Mændene

På det næste skema vil vi så se på den senere erhvervsfordeling, idet vi altså for sammenligningens skyld ser på både de gamle elever og på dem, der ikke har været elever – kontrolgruppen. Vi ser først på mændene, da det førhen først og fremmest var dem, der var identiske med husstandens erhverv.

Mænd født 1870-1935	antal	senere erhverv				
		landbrug	%	andet erhverv	%	uoplyst, død ung
Elever på Bhs. Højskole	79	69	88%	7	9%	3
Ikke-elever	139	81	58%	55	40%	3

Der fremgår her tydeligt, at der er en ganske stor forskel mellem gruppen af elever og dem, der ikke har været det. Vi ser, at langt de fleste af de gamle elever, 88 % blev i landbrugserhvervet, mens der er betydelig større bevægelighed blandt de andre. De fleste af disse, 58 %, blev dog også i landbruget, mens hele 40 % gik ind i andre erhverv. Af de syv elever, der gik ind i andre erhverv, er det sådan, at tre af dem begyndte i landbruget og senere gik over i noget andet, de to som chauffører og den tredje som bankbogholder. En var i mange år bager, men blev derefter landmand i nogle få år. En udvandrede til USA og en anden til Frankrig, og endelig gik en ind i bil- og senere forsikringsbranchen.

I gruppen af ikke-elever er der som nævnt betydelig større bevægelighed. Af de 55, der gik ind i andre erhverv, er det sådan, at 5 blev lærere, 11 fik en vidregående højere uddannelse, heraf 3 landbrugskandidater, 3 civilingeniører, 2 cand. jur. og 3 andre. De resterende er spredt på mange forskellige erhverv. 20 er faglærte eller på tilsvarende uddannelsesmæssigt niveau, hvoraf nogle er

selvstændige, 8 har ledende stillinger i privat eller offentlig virksomhed, 6 udvandrede, og endelig er der 5 ufaglærte. Endvidere kan det nævnes, at foruden de 6, der udvandrede, forlod 31 andre Bornholm og slog sig ned i andre dele af landet, heraf 7 af dem, der ellers blev i landbrugerhvervet. Af de gamle elever var der kun tre, der flyttede fra Bornholm, heraf ingen af landmændene.

Pigerne

Det var så mændene. Men hvad med pigerne. De var jo helt anderledes fri på Herrens mark, skulle man synes, idet de først og fremmest valgte en mand og med ham giftede sig til et erhverv. Det vil vi se på på det næste skema, idet jeg her indfører endnu en kategori, nemlig de ugifte. Til dem har jeg i øvrigt henregnet nogle enkelte fraskilte, som ikke har giftet sig igen.

Kvinder født 1870-1935	antal	senere livsstilling						
		gift m. landmænd	%	gift m. mænd af andre erhverv	%	ugift	%	uoplyst, død ung
Elever på Bhs. Højskole	52	39	75%	11	21%	2	4%	0
Ikke-elever	164	84	51%	63	38%	13	8%	4

Det ses af tallene, at stort set de samme tendenser gør sig gældende for pigerne som for mændene. En lidt større procentdel af højskoleeleverne, 21 mod 9, har fået en anden livsstilling, men stadig har dog 75% af dem giftet sig med landmænd og dermed blevet i det kendte miljø.

Af dem, der ikke har været elever, har halvdelen giftet sig med landmænd, mens knap 40% har giftet sig med mænd fra andre erhverv, altså også her klart en langt større bevægelighed. Og her gælder det samme som for mændene, at der er tale om mange forskellige erhverv. Fire af dem udvandrede sammen med manden.

For en del af de gifte kvinder angives der dog også et selvstændigt erhverv. Det gælder 5 af højskoleeleverne og 15 af de andre. 5

er sygeplejersker, 3 lærere og 3 børnehavelærere; resten er forskelligt andet.

Af de ugifte kvinder angives 8 at være husbestyrerinder – de fleste formentlig på landejendomme – mens resten har forskellige erhverv. En enkelt er tandlæge.

Også for kvinderne gælder, at en del forlod Bornholm og slog sig ned i andre dele af landet. For de gamle elever drejer det sig om én landmandskone og 5 andre. For dem, der ikke har været elever, er der 7 landmandskoner og 29 andre.

Inden vi gør os færdige med tallene, skal vi dog også lige kaste et blik på de ti elever, der kom fra anden erhvervsbaggrund end landbruget. Der var 4 piger og 6 mænd. To af pigerne, to søstre, døde som unge, en lærerdatter blev landmandskone og en anden lærerdatter blev økonoma i København. Af de 6 mænd blev ikke færre end 4 landmænd; 2 var lærersønner. en søn af en mejeribestyrer og en af en brugsuddeler. En broder til den ene lærersøn blev gymnasielærer, og en, der var søn af en snedker, blev regnskabsmand.

Og så skal det endelig nævnes, at i hele familiekredsen er der i alt 20 ægtepar, hvor begge har været elever. Det svarer til knap 40 % af pigerne og knap 25 % af mændene. 16 af disse par hører til dem, der blev på landet, 2 hører til dem, hvor manden kom fra anden erhvervsbaggrund, men blev landmænd, og endelig er der 2 par, som først var landboer, men senere gik ind i andet erhverv.

Andre højskoler

Derudover er jeg ad anden vej vidende om, at der i denne personkreds er en del ægtefæller, som har været elever på andre grundtvigske højskoler. Undersøgelsen lider derfor af den svaghed, at jeg kun har mulighed for at inddrage elever fra Bornholms Højskole. En undersøgelse af angivelserne i »Sladrebogen« – eller som den officielle titel lyder: Bornholms historie – Landbruget og dets biografier – peger i retning af, at det samlede antal elever skal øges med ca. 20 %, hvis vi skal have dem med, der tog på højskole an-

dre steder i landet. Det svarer til, at der i denne personkreds har været ca. 30 % på andre højskoler. Men antallet af højskolefamilier bliver næppe øget nævneværdigt af den grund. Et og andet tyder på, at det i hovedsagen var børn af de samme familier.

Derimod er der næppe mange i denne kreds, der har været på en af Indre Missions eller Luthersk Missionsforenings højskoler. Konkret kender jeg kun til 3. Men disse skoler har så stået stærkere i andre kredse. Jeg har undersøgt en anden stamtavle, som også dækker hele perioden, nemlig Stålegårdsfamilien, men der var næsten ingen i den, der havde været elever på Bornholms Højskole. Men hvis det kunne efterforskes, ville der nok være en del, der havde været elever på disse skoler, idet der i denne familie ser ud til at være mange nære forbindelser til disse retninger.

Når jeg på et tidspunkt følte behov for at foretage en undersøgelse af denne art med en bestemt afgrænset gruppe elever og med mulighed for at sammenligne med en kontrolgruppe, skyldes det, at min efterforskning af de gamle elevers senere livsstilling meget entydigt pegede på landbruget. Det følte jeg ikke kunne være rigtigt, og jeg blev derfor bekymret for, om der i hele foretagendet så at sige var indbygget en skævhed i og med, at landboerne i de fleste tilfælde har været lettest at efterspore i vejvisere o. lign. Det skyldes først og fremmest, at deres erhverv er snævert knyttet til en bestemt ejendom med matrikelnummer og andre data som holdepunkter.

Delundersøgelsen har imidlertid godtgjort, at der er god overensstemmelse; tendensen er klar nok. Hovedparten af eleverne kom fra landet, og de blev på landet. Det var de andre, der drog af til byerne. Sådan kan man – noget forenklet – sige det, så nu kan jeg fortsætte arbejdet med mere sindsro.

Bredde – og dog begrænsning

Hvad kan man så uddrage af konklusioner af alt dette? Det er jeg egentlig langt fra færdig til endnu, men et par foreløbige bud på det, kan der da gives.

Med hensyn til højskolens »berøringsflade« til den omgivende befolkning, må man sige, at den talmæssigt fik en ganske bred tilslutning i landbostanden, men alligevel langt fra så generelt og omfattende, som det undertiden fremstilles. Den familiemæssigt skæve fordeling indebærer nemlig også en begrænsning: en begrænsning til bestemte kredse i landbefolkningen. Derfor skal man nok også passe på med ikke at overvurdere højskolens betydning for lokalt folke- og samfundsliv.

At højskoleeleverne kun blev så flygtigt berørt af vandringen fra land til by kan ikke være tilfældigt, selv om årsagen nok ikke er éntydig. At højskolen i udpræget grad fik sin tilslutning i landbokredse har formentlig også medført en udbredt forestilling om, at den var en skole specielt for landboer. Kursusstrukturen, der var som skræddersyet efter årets rytme i landbruget, bekræftede det for så vidt. I betragtning af, at menneskers erhverv førhen blev fastlagt langt tidligere i livet, end vi er vant til nu, kan det ikke udelukkes, at mange kom – eller blev sendt – på højskole netop fordi de stilede mod at fortsætte i landbruget. Det vil sige, at højskolen på den måde blev betragtet som en regulær videreuddannelsesmulighed for landbruget, ligesom håndværkerne havde deres tekniske skoler o.s.v.

Alligevel forekommer denne forklaring utilstrækkelig. Når højskoleeleverne viste sig at være så trofaste mod landbolivet, som undersøgelsen her har vist, har det utvivlsomt også meget med værdinormer og livsidealer at gøre. Og der er næppe tvivl om, at de i meget af det, de hørte og oplevede på højskolen, har følt sig bekræftede i de idealer og livsværdier, som var gældende der, hvor de kom fra. Det er der for så vidt mange vidnesbyrd om, og det har givetvis også være med til at fastholde dem i den *livsform*, som landbruget i højere grad end blot et erhverv betragtes som.

Dammegårdsfamilien

Efter alle talanalyserne skal vi dog også have nogle eksempler på hele mønsteret ved at inddrage nogle lidt mere »levende« men-

nesker i billedet. Og nu bevæger vi os ud til andre højskolefamilier end dem der er i Lauegårdsfamilien.

Når der er så mange gamle elever i netop den stamtavle skyldes det som tidligere nævnt, at den rummer en del rigtige »højskolemiljøer«. Den største søskendeflok, der har været elever, er som nævnt otte fra Dammegård i Pedersker. Den ligger umiddelbart nord for Peders kirke, og har boede fra omkring 1880 til 1919 Hans Munch, som stammede fra St. Hallegård i Åker, og hans kone Julie Gerda f. Nielsen fra Stangegård, ligeledes i Åker. Hendes moder var en af de tolv søskende fra Lauegård. Om Hans Munch ved vi med nogenlunde sikkerhed, at han var elev på højskolen i Østermarie i vinteren 1873-74, og senere var han på Kærehave Landbrugsskole. Om hans kone også var på højskole, ved vi derimod ikke. De fik i alt 9 børn, 2 døtre og 7 sønner, hvoraf de 8 altså har været elever, så der er ingen tvivl om, at højskolen har haft en stor plads i deres bevidsthed. En af sønnerne, nr. 7 i rækken, blev snedker, og det er nok årsagen til, at han ikke blev elev. En anden søn døde som ung, knap 21 år, en af døtrene blev gift med en brugsuddeler, mens den anden datter og de fem af sønnerne alle blev i landbruget. For de 7 af de 9 søskende gælder, at én eller flere af deres børn også har været elever på højskolen, og det bliver til i alt 18 fætre og kusiner. I alt er der altså af Hans Munchs børn og børnebørn 26, der har været elever, og dermed udgør de en af de største højskolefamilier. Og så er det kun halvdelen af 2. generation, der var elever.

Skovgårdsfamilien

Et sted mødes Dammegårdsfamilien med den største af højskolefamilierne, idet den ene af døtrene blev gift med en søn fra Skovgård i Bodilsker. Her boede i slutningen af forrige århundrede Thor Kofoed, der som eneste barn havde overtaget gården. Hans fader var død, da han var godt 2 år gammel, og det ser ikke ud til at moderen har giftet sig igen. Thor Kofoed blev gift med Vilhelmine Marie Hansen fra Vestre Slamregård. Om de har været højskoleelever, ved vi ikke, men vi ved, at en søster til Vilhelmine

var elev i Østermarie i sommeren 1882. De fik 10 børn, 6 døtre og 4 sønner. En af døtrene, nr. 4 i rækken, døde som lille, men alle de andre nåede at blive voksne og har alle 9 været elever på højskolen. Den ældste, Valborg, blev senere husholdningslærerinde i Sorø, men kort før jul 1913 fik hun meningitis og blev i hast ført til København, hvor hun døde nogle få dage senere, 33 år gammel. Hun var med i vandrebogen »Ekko«, som jeg tidligere har omtalt her i årsskriftet, og her er hendes sygdom og død omtalt af en af kammeraterne. En anden af døtrene blev gift og bosat på Fyn, men de andre syv blev alle her på Bornholm, blev gift og bosat på en gård og bortset fra én fik de alle en flok børn. Af disse har i alt 27 fætre og kusiner været elever. Begge generationer tilsammen giver altså i alt 36, hvoraf 5 er fælles med Dammegårdsfamilien.

Skovgård var en gammel slægtsgård, og oldefaderen til sidste generation, som hed Poul Kofoed Pedersen, og som altså døde ret ung, opgives derfor et sted at være født på gården. Derfor forvirrede det mig, at jeg et andet sted stødte på en Lars Mouritzen, som også blev angivet at være født på Skovgård. Det viste sig imidlertid, at de var brødre. De fleste af børnene havde fået navnet Pedersen efter den fædrede slægt, mens Lars Mouritzen fik navn efter sin morfader.

Strangegårdsfamilien

Lars Mouritzen boede først i et af Vallensgårdshusene, derefter på Bobbegård i samme sogn, Åker, indtil han senere købte Strangegård i Klemensker. Han og hans kone, Ane Chatrine f. Schou, fik 7 børn, som alle fik efternavnet Larsen efter hans fornavn. Nr. 4 i rækken, Hans Anker Larsen, overtog på et tidspunkt gården. Om han havde været på højskole, ved vi ikke, men det er næsten utænkeligt andet. Vi ved, at en søster var elev i Østermarie, også i 1882. Han nævnes i hvert fald som meget højskoleinteresseret, og var helt til sin død medlem af højskolens bestyrelse. Han strøg på et tidspunkt navnet Larsen og kaldte sig Hans Anker. Han blev gift med en pige fra Sjælland, Ane Sofie f. Pedersen, og de fik ni børn, hvoraf to dog døde som små. De andre syv har alle været elever på

højskolen. Den ældste af dem, Kathrine Anker, blev gift med en af sønnerne fra Skovgård i Bodilsker, Poul Kofoed, og således mødtes den familie med endnu en højskolefamilie. Og eftersom begges bedstefædre var brødre, var de altså det, der i gammel tid kaldtes næstsøskendebørn. De fik 8 børn, hvoraf 4 har været elever. Den yngste af de 8 er i øvrigt folketingsmand Niels Anker Kofoed, som ikke har været elev her, men på Rødning Højskole.

Hans Ankers yngste søster hed Laura Anine Larsen. Hun blev gift med August Christensen, søn af den mangeårige sognepræst i Rønne, F.V. Christensen, som tillægges afgørende betydning for at det grundtvigske livssyn vandt indpas på Bornholm. August Christensen blev selv cand. theol., og efter en tid som højskolelærer i Vendsyssel og kapellan et par steder blev han sognepræst i Øster Tørslev i nærheden af Randers. Det er derfor næppe noget tilfælde, at der senere kom hele seks elever fra netop denne landsby på Bornholms Højskole. Den ene var dog præsteparrets egen datter. Af de andre var tre imidlertid søskende, en pige og to mænd, som til efternavn hed Tholstrup Laursen. De slog sig alle ned på Bornholm efter opholdet, men pigen vendte dog tilbage til det jyske igen. De to brødre blev derimod her og giftede sig senere hver en gård til, den yngste Dalegård i Nyker og den ældste den selvsamme gård, som præstefruen i Øster Tørslev stammede fra, altså Strangegård i Klemensker. Han blev gift med den næstældste datter, Bodil Anker. De fik 6 børn, hvoraf de 4 har været elever på højskolen. Den ældste af dem ejer gården i dag.

Tre generationer

For at vende lidt tilbage til Lauegårdsfamilien, så er der inden for den et par enkelte eksempler på elever fra tre generationer på den nuværende højskole. Det ene er fra Stangegård i Åker. En søn derfra, Jens Theodor Nielsen, som altså var en yngre broder til konen på Dammegård i Pedersker, var i 1890-91 elev på højskolen i Østermarie, bl. a. sammen med den unge Martin Andersen Nexø. Fem år senere tog han igen på højskole, denne gang på den nye

højskole ved Ekkodalen. Han blev gift med Anne Cathrine Andersen fra Østre Engegård i Vestermarie, og overtog fødegården. Fem af konens søskende blev i øvrigt også elever. De fik tre sønner, der alle blev elever. Der er ikke så mange børn i den familie, men fra 3. generation er der også tre, der har været elever i nogle af de sidste år af forløbet, bl. a. den nuværende ejer af Stangegård.

På en af de allerførste sider af stamtavlen møder vi Nikolaj Julius Svendsen. Han var en af de mange, der »udefra« blev gift ind i slægten. Han stammede fra Østerlars, fra den østligste af de to Sandegårde, som undertiden benævnes Over Sandegård. Hans fader hed Svend Pedersen, og han var nr. 9 af en flok på 11. Af en anden stamtavle, Østerlarsker Slægter, kan vi se, at den nye navneskik er ved at slå igennem, men det gamle hænger stadigvæk ved. I dette tilfælde fik alle sønnerne navn efter faderens fornavn, altså Svendsen, mens alle pigerne fik efternavnet Pedersen.

N.J. Svendsen blev elev efter jul på det allerførste hold på den nye højskole ved Ekkodalen, altså fra nytår 1894. Det fik utvivlsomt stor betydning både for ham selv og for skolen. Da opholdet var slut, dannede holdet elevforeningen, og han blev den første formand, en post han beholdt i 10 år. Han var allerede tidligt også med i selve skolens bestyrelse, hvor han sad indtil 1933, de sidste mange år som formand. (Det nævnes i øvrigt nogle steder, at det var den senere husmandsformand Jens Peter Nielsen, Grønvang, der gav stødet til oprettelse af elevforeningen, men det har intet på sig. Han var en dreng på 13 år, da det skete, men han fik senere en del med højskolen at gøre).

Svendsen blev samme år, som han havde været elev, gift med Trine Bolette Kofoed, som var datter af den ældste søn fra Lauegård, og de drev L. Munkegård i Åker indtil 1925. De fik 6 børn, 3 døtre og 3 sønner, som alle blev elever på højskolen, den ældste i 1912 som den første af 2. generation. Nr. 2 i rækken, Gerda Kirstine Svendsen, blev gift med Vilmer Juul Nielsen, hvis fader var lærer og også stammede fra Stangegård i Åker. De blev gårdmandsfolk på L. Grammegård i samme sogn, og han blev –

foruden forskellige andre tillidserhverv – også i mange år formand for højskolen. De fik tre døtre, og de to blev, som nogle af de få eksempler på 3. generation, elever i et par af de sidste år, hvor der endnu var lidt bornholmske elever tilbage.

Styrke og svaghed?

Der kunne fortælles meget mere af denne slags, men det må vente til anden lejlighed. Jeg har fortalt dette sidste her omkring familieforholdene, fordi det har været meget spændende at efterforske, men også fordi jeg synes, det giver et særdeles godt billede af, hvordan forholdet mellem højskolen og dens »bagland« har været – i hvor høj grad livsmønstre og familietraditioner må have spillet ind i dette tilhørsforhold.

Der er meget, der tyder på, at dette mønster aldeles ikke var noget specielt for Bornholm. Tværtimod peger meget i retning af, at det har været det samme over alt i landet – at Bornholm i denne som i andre henseender kan betragtes som Danmark i en nødde-skal. Dog med den forskel, at Bornholms Højskole af naturlige grunde formentlig er den mest udprægede lokale højskole. Og netop derfor er Bornholm måske det eneste sted i landet, hvor disse ting er praktisk mulige at efterforske.

Måske blev disse familietraditioner med den vældige opbakning, det gav, både højskolens styrke og svaghed. Styrken i »storhedstiden«, da markedet var sikret ved, at forældrene som en selvfølge-lig del af dannelsesmønsteret sendte mange af deres børn på højskole. Som en af de yngre sagde til mig fornylig: »Det var jo ikke noget, man selv bestemte. Det blev arrangeret det hele«.

Men på længere sigt åbenbart også svagheden. Da tredie generation skulle tage over, kneb det med afløsningen. Den ebbede ganske stille ud, og højskolerne – og i særdeleshed Bornholms Højskole – måtte igennem en vanskelig og til tider nok også temmelig pinefuld omstillingsproces. Her er det som bekendt lykkedes at videreføre skolen, men i dag unægtelig på et helt andet grundlag end før. Men det er en helt anden historie.

Supplerende efterskrift

På side 32 i artiklen ovenfor er der nedenstående skema, som viser forholdet mellem de forskellige landbohjem i Laegaards-Familien uden elever og med én eller flere elever – omfattende i alt 83 familier. En tilsvarende opgørelse over fordelingen af alle landboeleverne i den store undersøgelse er ikke foretaget, men en opgørelse over eleverne i den første periode, 1983-1923, vises i det næste skema. I denne er dog kun medtaget landbrug på 1 td. hartkorn og derover for at få et så troværdigt sammenligningsgrundlag som muligt.

	Antal familier	% familier.	Antal elever	% elever
Ingen elever	41	50 %	0	0 %
1 elev	21	25 %	21	22 %
2 el. flere elever	21	25%	73	78 %

	Antal familier	% familier	Antal elever	% elever
Ingen elever	1021	66 %	0	0 %
1 elev	315	20 %	315	32 %
2 el. flere elever	220	14 %	674	68 %

Det ses, at familierne i Laegaards-Familien med elever i procent ligger lidt højere end den samlede opgørelse. Men det stemmer godt overens med, at langt de fleste var bosiddende på det sydlige Bornholm, hvor tilslutningen til Bornholms Højskole var størst.

=====

Ellers er det sådan, at efter at jeg skrev artiklen i 1988, er der vedrørende den sidste del af den, hvor jeg især skildrer tre store ”højskolefamilier”, indløbet en del flere oplysninger, som kompletterer det betydeligt. Det skyldes ikke mindst de mange oplysninger i folketællingslister og kirkebøger, der i mellemtiden er blevet tilgængelige på internettet, men også et besøg på Vallekilde Højskole i 1998, hvor jeg fik klarlagt, hvilke elever fra Bornholm denne skole havde haft i dens første 25 år. Det viste sig at dreje sig om 66 unge mænd og 102 unge piger.

Dammegårdsfamilien

Ud fra disse oplysninger er det overvejende sandsynligt, at Hans Munchs kone, Julie Gerda, f. Nielsen, havde været elev på Vallekilde Højskole som 19-årig i 1879. To af hendes brødre var

senere elever på højskolen i Østermarie, og fra dem alle tre samt endnu en bror er der klare forbindelser til den nye Bornholms Højskole ved Ekkodalen.

Skovgårdsfamilien

På samme måde kan vi med nogenlunde sikkerhed fastslå, at Vilhelmine og Thor Kofoed begge havde været elever på Vallekilde Højskole. Hun i sommeren 1876 som 16-årig, han i vinteren 1878-79 som 25-årig. Han havde tidligere i 1871-72 som 18-årig været elev på Freerslev Højskole i nærheden af Hillerød, som efter nogle år flyttede til Jørlunde. Efter hjemkomsten fra Vallekilde overtog han fødegården, og han og Vilhelmine blev gift i september samme år. Og som omtalt blev alle deres ni overlevende børn elever på Bornholms Højskole. Og i næste generation blev det som omtalt til i alt 27 fætre og kusiner. Som nævnt i artiklen døde Thor Kofoeds far, da han var to år gammel, men det viste ikke at være rigtig, at moren ikke giftede sig igen. Hun blev et par år senere gift med Ole Hansen fra en af Langedebygårdene og de fik fem børn i deres ægteskab. De drev Skovgård videre, indtil Thor Kofoed som nævnt overtog den i 1879, hvorefter de flyttede til hans fødegård i Langedeby. En af deres døtre, Hansine Hansen, ser ud til også at have været elev på Vallekilde Højskole på samme hold som Vilhelmine. Hun blev senere gift med en bror til Vilhelmine, og de blev således svigerinder.

Strangegårdsfamilien

Med næsten fuld vished kan vi desuden fastslå, at fem søskende fra Strangegård i Klemensker havde været elever på Vallekilde Højskole. Den første var den i artiklen nævnte Hans Anker Larsen, der som 17-årig var elev allerede i 1869-70. Senere blev han igen elev som 24-årig i 1876-77. Tre søstre og en ældre bror blev også elever i løbet af 1870-erne, mens den yngste søster formentlig blev elev på højskolen i Østermarie. Sammenlagt "leverede" disse seks søskende senere 19 elever til Bornholms Højskole. I denne familie blev det i den næste generation dog kun til 10 i alt.

Inspiration fra Vallekilde

Der er ikke håndfaste beviser på, at alt forholder sig som her beskrevet, men det er altovervejende sandsynligt. Og det er hævet over enhver tvivl, at der fra Ernst Triers højskole udgik en væsentlig inspiration for den tidlige bornholmske højskolebevægelse. Om det kan der læses mere andetsteds på denne hjemmeside, specielt artiklen Fra Vallekilde til Ekkodalen.